

БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНСЬКОЇ
РОДИНИ

державні діячі
дипломати
військові діячі

Петро Дорошенко

Тарас Чухліб

ББК 63.3(4УКР)46-8
Ч-96

Редакційна рада

Баран В.Д., Горинь Б.М., Дашкевич Я.Р., Дичко Л.В., Зінченко А.Л. (голова Редакційної ради), Лісовий В.С., Овсійчук В.А., Павлюк С.П., Панченко В.Є., Пархоменко Л.О., Пиріг Р.Я., Пономарів О.Д., Титаренко В.В., Турченко Ф.Г., Федорук О.К., Чечель Н.П., Чухліб Т.В., Шаповал Ю.І., Шевчук В.О., Шендеровський В.А.

Чухліб Т.В.

Ч-96 Петро Дорошенко. – К.: ТОВ «Атлант ЮЕмСі», 2007. – 63 с.: іл. – (Стозир'я. Б-ка укр. родини: Державні діячі. Дипломати. Військові діячі). – Рез. англ. – Бібліогр.: с. 61.

ISBN 978-966-8968-09-9.

У нарисі розкривається життя та діяльність одного з визначних державних діячів другої половини XVII ст., гетьмана України Петра Дорошенка (1665–1676 рр.) – політика, дипломата, полководця і благодійника, який прагнув об'єднання всіх українських земель у єдиній державі. Перебуваючи в епіцентрі боротьби між Річчю Посполитою, Османською імперією та Московським царством, П. Дорошенко відстоював національні інтереси українського народу. Розрахований на широке коло читачів.

ББК 63.3(4УКР)46-8

ISBN 978-966-8968-09-9

© Чухліб Т.В., 2007

© Міжнародний благодійний фонд «Українська родина», 2007

© Художнє оформлення, оригінал-макет

ТОВ «Атлант ЮЕмСі», 2007

Передмова

Наприкінці XVII ст. в Україні стала надзвичайно популярною пісня, в одному з найперших варіантів якої були й такі слова:

*Один гетьман Дорошенко,
Що веде Військо Запорозьке хорошенько!*

Історики та етнографи й до цього часу дискутують з приводу того, хто ж був тим відважним полководцем, який так «хорошенько» керував козаками. Чи це був Михайло Дорошенко – запорозький гетьман 20-х років XVII ст., а чи ж його онук Петро, який гетьманував чотирма десятиліттями пізніше. Власне, обидва представники цієї відомої козацької родини заслуговують на добру згадку в пісенних рядках. Однак, автор переконаний, що саме Петрові Дорошенку присвячені наведені вище рядки. Адже цьому гетьману протягом 1665–1676 рр. довелося продовжувати політику свого великого попередника Богдана Хмельницького щодо утвердження Української держави й боротися з багатьма її ворогами, – неодноразово очолювати козацьке військо під час битв з окупаційними арміями Речі Посполитої, Московської держави та Кримського ханату.

Книги про життя та діяльність гетьмана П. Дорошенка видавалися у Києві та Львові, Варшаві й Кракові, Москві й Санкт-Петербурзі, Празі та Нью-Йорку. Але в стереотипах свідомості пересічного громадянина України діяльність цього державного

діяча пов'язується головню з його протурецькою політикою. Відзначимо, що визнання зверхности султана Османської імперії було необхідне Дорошенкові не лише для того, як засвідчували тогочасні документи, щоб «мати для себе удільне князівство», але виходило передовсім з тогочасної розстановки сил на міжнародній арені.

Серед козацької еліти повноваження українського гетьмана неодноразово порівнювали з монаршими. Використовуючи апробовану його попередниками зовнішньополітичну модель маневрування між сильнішими сусідніми державами, гетьман П. Дорошенко на деякий час став справжнім господарем великої частини України. Сам Дорошенко та його старшина неодноразово заявляли про своє бажання правити в Україні так само, як молдавські й волоські князі або ж кримські хани. Навіть представники урядових кіл Польщі визнавали, що гетьман Петро Дорошенко разом зі своїми прихильниками хоче «народ руський і провінцію руську зробити самостійною і незалежною».

Від козака до полковника

Народився майбутній керманіч козацької України 1627 р. в Чигирині на Черкащині. Найбільш вірогідною датою його народження був день св. Петра і Павла, який у XVII ст. відзначався на початку липня. Батько Петра – заслужений полковник місцевого реєстрового козацтва Дорофій, а матір походила з місцевого роду Тарасенків. Мав

чотирьох братів: старшого Григорія та молодших – Андрія, Степана й Антона, а також сестру (її ім'я не збереглося).

Відомо, що Петро Дорошенко змолоду отримав гарну освіту й досконало володів латинською, польською та іншими мовами, був чудовим оратором. Можливо, що він навчався у відомому Києво-Могилянському колегіумі саме тоді, коли його очолював один з найбільших тогочасних просвітників Східної Європи – православний митрополит Петро Могила. Уже в 15–16 років, як і однолітки, прилучився до військової служби. Разом з досвідченим батьком він був учасником багатьох відчайдушних козацьких виправ, під час яких познайомився із впливовим чигиринським сотником Б. Хмельницьким. Імовірно, що якийсь час він навіть був його джурою, тобто помічником у різних справах – допомагав своєму патрону носити зброю та доглядати за конем. Мабуть, що саме Хмельницький, поряд з батьком, вчили юнака військової майстерности.

Дитинство та юність майбутнього гетьмана проходило у час боротьби українського козацтва за свої «права й привілеї» з магнатами та шляхтою Речі Посполитої. Саме у 30-х – першій половині 40-х років XVII ст. на українських землях загострилися національні, релігійні та соціальні суперечності. Сучасники тих подій відзначали, що «шляхтичі всіляку свободу у козаків відняли й людям благочестивим тяжкі нечувані податки наклали». Заборонні постанови варшавських сеймів не могли зупинити розбурханої української стихії.

Доба численних козацьких повстань завершується 1648 р. вибухом грандіозної Національно-

визвольної війни всіх верств українського суспільства на чолі з козацтвом за свою свободу. Можливо, що 20-річний чигиринський козак міг бути утаємничений у план підготовки звільнення з-під влади Польщі. Адже він був серед тих небагатьох козаків і старшин, які разом з Б. Хмельницьким ще наприкінці 1647 р. подалися на Запорозжя, звідки наступного року й розпочали свою довголітню боротьбу за власні права та звільнення свого народу. Під час Національно-визвольної війни середини XVII ст., яка з часом переросла у справжню революцію, почала формуватися Українська козацька держава, а Петро Дорошенко став одним з найближчих соратників її провідника – гетьмана Богдана Хмельницького.

Джерела засвідчують, що навесні 1649 р. П. Дорошенко був сотником Чернігівського полку, наприкінці того-таки року вписався до Зборівського реєстру як гарматний писар Чигиринського полку козацької держави. Очевидно, що він відзначився під час численних битв і військових операцій (під Пилявцями, Зборовим, Збаражем, Львовом, Білою Церквою, Батогом та ін.), а тому був призначений у квітні 1655 р. наказним полковником Прилуцького полку Війська Запорозького. За дорученням гетьмана Б. Хмельницького Дорошенко у складі українських посольств також брав участь у переговорах з московськими, турецькими та шведськими дипломатами про військову допомогу українцям. У травні 1657 р. П. Дорошенка обрали полковником Прилуцького полку. На цій посаді він виявив себе не лише як управний військовий діяч, але й здібний адміністратор.

1658 р. серед інших старшин він підписав Гадяцьку угоду з поляками. Полковник П. Дорошенко підтримав гетьмана Івана Виговського у його боротьбі з промосковськи налаштованою опозицією. А коли після скинення І. Виговського новий гетьман Юрій Хмельницький підписав 1659 р. у Переяславі обтяжливі статті з Москвою, Дорошенко на чолі українського посольства домагався їх відміни. Він також був одним з авторів так званих Жердівських статей, які передбачали укладення договору з Московською державою на основі невторчання останньої у внутрішні справи України. Однак ті так і не були затверджені царем.

Петро Дорошенко неодноразово призначався наказним гетьманом на час військових походів. Виконуючи обов'язки генеральних осавула та обозного в урядах Юрія Хмельницького, Павла Тетері та Степана Опари, Дорошенко активно діяв, утверджуючи українську державність та захищаючи її від іноземного вторчання. У 1660 р. П. Дорошенка обрали полковником його рідного Чигиринського полку, що означало велику повагу та довіру до нього з боку місцевих жителів та заслужених козаків. Через п'ять років він також обійняв посаду полковника Черкаського полку Українського гетьманства.

Наприкінці літа 1665 р. впливовий генеральний старшина Війська Запорозького Петро Дорошенко за допомогою татар силою відібрав булаву у свого попередника С. Опари, який, на думку багатьох сучасників, не вирізнявся особливими здібностями державного діяча. *18 серпня на старшинській козацькій раді поблизу Богуслава Дорошенка обрали гетьманом.* Саме під час проведення цієї ради вперше

*Портрет гетьмана П. Дорошенка. Невідомий художник. Олія.
Друга половина ХІХ ст.*

в історії ранньомодерної України козацька старшина присягнула своєму гетьману в тому, щоб «в послушенстві його залишатися». Одночасно українцями була складена й присяга на вірність королеві Речі Посполитої, а також, щоб «мешкати у згоді й приязні» з кримським ханом.

Для того щоб зрозуміти таку поведінку козацької старшини під час проведення Богуславської

*Освячення козацьких клейнодів у церкві.
Мініатюра з книги Лазаря Барановича «Службник». 1665 р.*

ради, треба оцінити міжнародне становище ново-посталої у геополітичному просторі Європи Української держави. Перебуваючи у «силовому полі» боротьби за першість між Річчю Посполитою, Московським царством та Османською імперією (включно з Кримським ханатом), правителі гетьманства, які з 1654 р. відмовилися від польсько-литовського сюзеренітету, вимушені були визнавати

залежність від інших монархічних володарів – царя та султана, а потім знову верталися до протекції короля. У той час така поведінка у зовнішній політиці була типовим явищем для цього європейського регіону. Саме так, наприклад, протягом багатьох століть діяли правителі Пруссії, Сербії, Угорщини, Трансільванії, Волощини, Молдавії та інших країн. З огляду на неможливість самотійно відстояти свою незалежність та бажання утримати владу над підлеглими територіями, вони шукали для себе серед могутніших династичних володарів надійних захисників-сюзеренів, але це аж ніяк не засвідчувало зникнення їхніх держав з політичної мапи світу.

Попередники Петра Дорошенка також були вимушені проводити політику лавірування та відмовлятися від одного сюзерена на користь іншого й тим самим забезпечувати міжнародно-правову легітимність Української держави, й убезпечувати її від поглинення іншими державними утвореннями. Відомо, що гетьман Б. Хмельницький протягом 1654–1657 рр. перебував у номінальній васальній залежності від московського царя й турецького султана, а також намагався здобути угорсько-трансільванський і шведський сюзеренітет. І. Виговський у 1658 р. спочатку підкорявся московському цареві й шведському королеві, а потім перейшов під протекторат польського короля й одночасно шукав захисту в австрійського імператора. Гетьман Ю. Хмельницький був у московській залежності, яку в 1660 р. обміняв на польську протекцію, після чого хотів здобути захист турецького султана. Іван Брюховецький, який розпочав у 1663 р. з російської протекції,

закінчив 1668 р. бажанням визнати зверхність Османської імперії.

Отже, як бачимо, становлення П. Дорошенка як державного та військового діяча, його «кар'єрний» шлях від простого козака до полковника, припав на буремні роки Національно-визвольної війни українського народу за незалежність. Увійшовши до найближчого оточення Б. Хмельницького, полковник Дорошенко й після смерти свого наставника продовжував утверджувати його політику, що дало йому змогу здобути гетьманську булаву.

Гетьман Правобережної України

Визнання козацькими старшинами Петра Дорошенка за свого провідника в серпні 1665 р. було підтверджено на Генеральній раді, яка відбулася у Чигирині в січні наступного року. Відразу ж по цьому новий гетьман вислав декілька листів до польсько-литовського короля Яна II Казимежа. У них він повідомляв про визнання його сюзеренітету, а також просив направити королівські універсали до Запорозької Січі й Лівобережної Гетьманщини, щоб вони повернулися з-під влади Москви до «королівської ласки». Просив також увільнити від обов'язку утримувати польські залоги коронної армії в містах України. З Чигирина до Варшави відправилося посольство, яке мало завдання гетьмана домовитися з монархом Речі Посполитої на таких умовах, щоб:

- підрозділи коронного війська не поводитися жорстоко з українським населенням;
- польські жовніри не зупинялися на «квартирування» там само, де й козацька піхота;
- королівський гарнізон вивели з Чигирина;
- гетьману надали привілей на вибір різних прибутків з Чигиринського староства;
- з польської в'язниці звільнили митрополита Йосифа Тукальського, «екс»-гетьмана Ю. Хмельницького, полковника Григорія Гуляницького;
- король клопотався про повернення з московського полону рідних братів Дорошенка – Андрія й Григорія.

Зважаючи на те, що бажаної реакції з боку Яна II Казимежа на ці прохання не було, П. Дорошенко на початку 1666 р. повторно відрядив до столиці Польсько-Литовської держави своїх представників. Від імени «всієї старшини, обозного, суддів генеральних, писаря та осавулів, полковників, сотників, отаманів, товариства і черні» й за дорученням одностайної козацької ради вони зверталися до Варшавського сейму 1666 р. про визначення автономно-державного статусу Війська Запорозького, забезпечення прав Православної церкви, підтвердження прав на вживання в діловодстві української мови, забезпечення українцям належної освіти тощо. Козацькі послы також мали домагатися, щоб сейм сприяв у справі затвердження королем на гетьманстві Дорошенка, якого було обрано «єдинодушно і вільними голосами». І хоча домагання гетьманського уряду зводилися лише до відновлення умов Зборівської угоди 1649 р., вони так і не були прийняті

польською стороною. Король відписав Дорошенку, що той став гетьманом без монаршої згоди й здійснював відносини з Кримським ханатом без погодження з Варшавою. На Правобережну Україну вирушило багатотисячне військо Речі Посполитої для упокорення «бунтівливого» гетьмана.

18–19 грудня 1666 р. поблизу містечка Браїлів на Поділлі відбулася битва між українською армією, якій допомагали війська Кримського ханату, й коронними підрозділами на чолі з С. Моховським. Як управний полководець П. Дорошенко завдав удару ворогові, коли той рухався на марші. Це відбулося десь за 10–11 км від Браїлова. Під захистом пересувного табору поляки змогли пройти лише близько кількох кілометрів, але були таки розбиті козацькою піхотою і татарською кіннотою. У жорстокому бою, який тривав понад дві години, загинуло близько півтори тисячі шляхтичів, тоді як утрати українців і татар були в декілька разів меншими. Перемога у цій битві дала змогу П. Дорошенкові оволодіти Браїловим і в лютому 1667 р. оточити Білу Церкву – одну з найбільших польських фортець на Правобережжі.

Наступ коронної армії та переговори Варшави й Москви про поділ України підштовхнули П. Дорошенка до пошуку кращого захисника-протектора. А оскільки польський король і московський цар вже розкрили свої ворожі щодо України наміри, вибір зупинився ще на одному монархові, який ще раніше, за Хмельницького, виступав у ролі сюзерена Українського гетьманства, правда, швидше формального, ніж реального. Це був ніхто інший, як «володар усього світу», султан Османської імперії Мегмед IV.

Історики засвідчують, що перші спроби П. Дорошенка встановити контакти зі Стамбулом відбулися вже в лютому 1666 р., коли після козацької ради в Лисянці гетьман повідомив турецького султана про схильність до визнання його протекторату. Очевидно, це й справді було так. Адже у квітні того ж року в листі великого візиря Високої Порти Кьопрюлюзаде Фізіля Агмеда-паші* вказувалося на те, що український гетьман є підданим турецького султана. Восени того ж року Дорошенко, згідно зі свідченнями очевидців, присягнув представникам Кримського ханату, «що йому бути з ханами в дружбі, а цесарю турському – в підданстві». Серед причин звернення гетьмана до мусульманського володаря про визнання його зверхності було небажання польського монарха надати Дорошенкові допомогу для завоювання Лівобережжя, а також початок процесу примирення Польщі й Росії коштом розподілу українських земель. Окрім того, гетьману необхідно було заручитися військовою допомогою татар і домогтися їхнього невторчання у внутрішні справи свого уряду.

Інформацію про фактичне вирішення питання щодо розподілу сфер впливу над Україною між Москвою та Варшавою П. Дорошенко одержав ще влітку 1666 р. 26 липня він звернувся зі скаргою до

* Згадка про «підданство» українського гетьмана султанові у цьому листі не означала встановлення фактичних відносин підданства Чигирини Стамбулові, а була лише традиційною формулою звернення турецькій дипломатії проявом політики Османської імперії. Султан оголошував підлеглими всіх, хто звертався до нього про будь-яку допомогу.

короля на те, що Чигирин не ставлять до відома про хід польсько-московських переговорів. Дізнавшись про умови перемир'я між королем і царем, яке було укладене у січні 1667 року в Андрусові, гетьман П. Дорошенко на початку лютого відіслав своїх послів до Бахчисарая з пропозицією укладення українсько-кримського союзу. Козацькі полковники М. Зеленський та Д. Лісницький також мали домагатися від кримського хана відновлення стосунків з московським царем та його участі разом з українцями й татарами у військових діях проти Польщі. Саме таким чином Дорошенко намагався не допустити до остаточного примирення Москви з Варшавою. За допомогою Кримського ханату гетьман хотів замирити Османську імперію з Московською державою і створити антипольський блок держав у складі України, Москви, Туреччини та Криму. Зважаючи на те, що хан без свого зверхника, султана Мегмеда IV, не міг вирішити поставлених перед ним важливих питань, Дорошенко направив своїх дипломатів ще й до Туреччини.

6 і 9 липня 1667 р. посольство Українського гетьманства на чолі з М. Раткевичем-Портянкою було прийняте султаном. Згідно з твердженнями турецьких істориків українці заявили про підданство падишахові та готовність виставити для потреб Османської імперії 50-тисячне військо. Польський дипломат Є. Радзієвський, що тоді-таки перебував в Адріанополі, відзначав, що посланці Дорошенка в розмові з ним після прийому у султанському палаці заявили про те, «що Україна так далека від підданства Польщі, як далеке небо від землі». Автор анонімної реляції засвідчував, що козаки запевняли султана

в намірі «перевернути поляків догори ногами». Вважаємо, що Дорошенкові послі хотіли домовитися про військову допомогу султана й добитися від нього наказу залежному кримському хану виступити разом з українцями проти Польщі.

Після відправлення до Криму й Туреччини посольств з чіткими антипольськими інструкціями П. Дорошенко продовжував переговори з московськими представниками в Україні – воєводою російського гарнізону в Києві П. Шереметьєвим та стольником В. Тяпкіним, переконуючи їх у тому, щоб Москва відмовилася від андрусівських домовленостей. Зі свого боку, ті вмовляли гетьмана відмовитися від союзу з татарами. Дорошенко їм відповідав, що не пориватиме стосунків з Кримом, оскільки хан є союзником Речі Посполитої. Окрім того, відзначав гетьман, згідно з положеннями Гадяцької угоди 1658 р. він залишався підданим польсько-литовського короля.

До переговорів з Московською державою Дорошенка штовхала також невдача з організацією виступу до Галичини, щоб спільно з татарами розгромити основні частини польської армії та об'єднати цей український край під гетьманською булавою. Проте похід українсько-татарських сил завершився перемир'ям між Варшавою та Чигирином поблизу Підгайців, укладеним 19 жовтня 1667 р. Зважаючи на вторгнення козаків Запорозької Січі на чолі з отаманом Іваном Сірком до Криму, татари відмовилися підтримувати Дорошенка й, по суті, примусили його підписати угоду з поляками про підданство королеві. Натомість Дорошенко обіцяв не приймати ніяких іноземних протекцій. Крім того, він

зобов'язувався не перешкоджати шляхті повертатися до своїх маєтків в Україні та не вводити своїх військ до тих міст, де ще не було запроваджено інститутів козацької держави. Зі свого боку, польська сторона дозволяла українським представникам прибути на черговий сейм для оголошення своїх вимог й обіцяла не вводити коронні підрозділи на територію, що належала до Українського гетьманства. Однак у наступні роки положення Підгаєцького перемир'я фактично не виконувалися жодною зі сторін.

Отже, посольства П. Дорошенка про допомогу до Криму й Туреччини, його переговори з Москвою та Варшавою, а також похід козацького війська до Західної України й укладення перемир'я з Річчю Посполитою так і не привели до об'єднання українських земель. Не змогли вони стати й на перешкоді примиренню між Польщею та Росією. 28 жовтня 1667 р. Андрусівське перемир'я було все-таки ратифіковане царем Алексеєм Михайловичем у Москві. Крім того, продовжувався переговорний процес щодо остаточного оформлення попередніх польсько-російських домовленостей як «вічного миру».

Гетьман та його оточення були вражені підступною змовою сусідніх монархів щодо поділу козацької України. Як засвідчував один з посланців тогочасного московського резидента в Україні стольника В. Тяпкіна, гетьман, довідавшись про ратифікацію андрусівських домовленостей у Москві, був дуже засмучений і пролежав «тяжко хворий» протягом двох днів. Після цього Дорошенко запросив росіянина [Тяпкіна] на службу Божу до церкви, де правили київський митрополит Й. Тукальський і архимандрит Гедеон (Ю. Хмельницький). Під час служби

згадувалися імена польського короля і московського царя як захисників християнської віри. Очевидно, що такі дії гетьмана мали засвідчити перед посланцем Москви те, що він хоч і шукав захисту в турецького султана, однак не «побусурманився» й сподівався на інше вирішення геополітичного протистояння за Україну.

Рішуче неприйняття Українським гетьманатом положень Андрусівського перемир'я завадило їх виконанню, тому протягом жовтня-грудня 1667 р. польсько-російські переговори продовжувалися у Москві. Окрім позиції уряду гетьмана П. Дорошенка, іншою причиною продовження переговорного процесу між королем і царем стала небезпека безпосереднього втручання в боротьбу за Україну Османської імперії, яка вирішила зміцнити свої позиції в східноєвропейському регіоні. Адже договір, укладений між Московією й Польщею в грудні 1667 р., мав чітку антитурецьку й антиукраїнську спрямованість. Згідно з дослідженнями сучасних російських науковців він став «не стільки союзом проти агресії Туреччини, скільки союзом проти національно-визвольної боротьби українського народу». Але звернімося до тексту цього, на жаль, малознаного в українській історіографії договору, який доповнював положення Андрусівського перемир'я.

Вже на початку першої статті Московського договору декларувалася його основна мета – діяти «проти Бусурманського наступу (турецького султана і кримського хана. – Т.Ч.) на Україну, яка під владою Його Королівської Милости і Речі Посполитої перебуває, так і в утриманні Його Царської Величності

у результаті цьогочасних Пактів залишається». Польський король на прохання московського царя пробачав усілякі провинності й відступництва «усім козакам по обидві сторони Дніпра». Далі йшлося, як на нашу думку, про головне: польський король та московський цар погоджувалися на подвійне підпорядкування України з огляду на самотійну політику «козаків українців, які противляться», й особливо на турецьку загрозу протегування над ними. Згідно з договором цар обіцяв вислати на Правобережну Україну для допомоги полякам у боротьбі проти турків та українців «кінноти п'ять тисяч, а піхоти двадцять тисяч».

Зрозуміло, чому гетьман Дорошенко та його оточення так різко відреагували на цю угоду, одночасно звинувачуючи як польську, так і московську сторони в нехтуванні інтересами українців. Спочатку дісталось польським послам в Україні. У кінці 1667 р., під час перебування в козацькій столиці, вони вислухали від П. Дорошенка і Ю. Хмельницького «багато грубих слів... і ніякої їм учтивости в Чигирині не було». Український уряд відмовився виконувати московсько-польські постанови та делегувати своїх послів на вальний сейм до Варшави. Не обійшов своєю увагою Дорошенко й москвинів, виклавши в листі від 1 січня 1668 р. до стольника В. Тяпкіна свої думки про участь Московської держави в поділі території Українського гетьманства. З огляду на важливість цього непересічного документа як показового джерела тогочасної політичної думки й розуміння позиції гетьманського уряду, вважаємо за необхідне процитувати його з мінімальними скороченнями.

«...А ось недавно учинили договір з поляками на нашу згубу, – писав Дорошенко, – розірвали надвоє, і обидва монархи умовилися між собою, що будуть нас викорінити! Богу дякувати, війна припинилася; але яка з того користь для Православної церкви? ... Ви звикли вважати нас за якусь безсловесну худобу, без нас вирішили, які міста залишити під собою, а які уступити, а тим часом міста ці дісталися Вам не Вашою силою, а Божою поміччю й нашою кров'ю й відвагою. Ми хоча вівці, але вівці Христові, його кров'ю викуплені, а не безсловесні. Часто від Ваших московських людей можна почути таку думку: вільно, мовляв, королеві, яку хоче віру мати в своїй державі, вільно йому благочестиві церкви обертати, в уніятські або костьоли. Але хай так не буде! Не попустив нас Господь в таку неволю... **А того ярма (московського. – Т.Ч.) нам ані ми, ані батьки наші носити не звикли...** (виділ. – Авт.)».

Такою різкою й присутньою була відповідь українського гетьмана на укладення Московського договору.

Ознайомлення козацької старшини з текстом грудневої угоди в Москві змусило їх також звинуватити польського й московського монархів у порушенні попередніх домовленостей з Українським гетьманством. Це спричинило скликання у січні 1668 р. в Чигирині козацької ради, на якій були прийняті доленосні для всіх станів козацької держави, на думку тогочасної української еліти, ухвали:

«З обох сторін Дніпра жителям бути в з'єднанні й жити би осібно і давати данину Турецькому Царю і Кримському Хану, так само як і Волоський Князь платить, а щоб під рукою Великого Государя (московського царя. – Т.Ч.) і Королівської Величності з цього часу не бувати».

Щодо міжнародних проблем гетьманства, то султан мав забезпечити українцям, щоб «з прикордонними і близькими володарями, найперше з королем Польським і з царем Московським, союза дружнього не творити без відомости й згоди нашого Гетьмана і всього війська козацького». Окрім того, українська сторона висувала умови підданства османському володареві:

- козацька Україна все ж таки не повинна була сплачувати данину;
- султан не мав права усувати гетьмана, який обирався на Генеральній раді;
- прислані в Україну турецькі війська повинні перебувати під командуванням гетьмана;
- зайняті українсько-турецькими підрозділами землі відходять до гетьманства й султан не повинен будувати там фортець та утримувати війська;
- кордони козацької України в результаті спільних дій мають досягати Перемишля, Мінська й Путивля;
- султан не має права укладати без згоди гетьмана союзи з Річчю Посполитою та Московською державою;
- Константинопольський патріярх повинен вільно обиратися на архиєрейському соборі й перебувати на престолі до своєї смерті;
- турецькі урядовці мали писати листи до Чигирини українською мовою, а послі від Османської імперії вміти нею розмовляти.

У разі якби Мегмед IV не прийняв цих пропозицій, то гетьман з усім Військом Запорозьким – так відзначалося у документі – «подумає й иншим яким про себе заявить способом». Тобто, гетьманський уряд «лякав» султана тим, що у випадку неприйняття

запропонованих умов Україна буде шукати собі іншого сюзерена. Як засвідчили наступні події, султан Мегмед IV погодився лише з окремими пунктами, а саме – не брати з українців данини (яку мала замінити військова служба козаків) та дозволити їм самотійно обирати гетьмана, який мав правити довічно.

Боротьба за об'єднання українських земель

Протягом першої половини 1668 р. П. Дорошенку ціною великих зусиль все ж таки вдалося оволодіти більшою частиною Лівобережжя й скликати там загальноукраїнську раду для вибору гетьмана «обох сторін» Дніпра. Вона відбулася 8 червня, а її хід та результати, детально описані істориками, переконливо засвідчили бажання правобережних і лівобережних козаків жити в єдиній Українській державі. Івана Брюховецького було скинуто з лівобережного гетьманування, а Петра Дорошенка обрано гетьманом «всього Війська Запорозького». За результатами ради в листі до великого польного гетьмана Речі Посполитої Я. Собеського Дорошенко писав: «...усе Військо вкупі, і Задніпровські обидві сторони під єдиним регіментом у послушенстві мені належати стали».

Отже, мрія Дорошенка, хоча й ненадовго, але здійснилася. Він нарешті зумів зробити те, що не вдавалося його попередникам Ю. Хмельницькому й П. Тетері, а саме – об'єднати розтерзану сусідніми монархами та внутрішніми чварами Україну.

«За короткий час свого побуту на лівому березі Дорошенко встиг приєднати до себе не тільки козацтво, міщанство і поспільство, але й таку впливову верству, як духовенство», – зробив з цього приводу висновок відомий історик, один з нащадків гетьмана, Дмитро Дорошенко. В усіх українських церквах молилися за «благочестивого і Богом даного гетьмана Петра». А вже в цей час він видав ряд універсалів щодо охорони багатьох храмів і монастирів та підтвердив право на їхні маєтності. Посилення влади Дорошенка дуже налякало верхівку Польсько-Литовської держави, яка переживала, щоб цей український гетьман з регіментаря-васала не перетворився в «удільного» володаря. Ці побоювання віддзеркалювалися в багатьох тогочасних листах і документах. Так, наприклад, львівський православний єпископ Йосиф Шумлянський, який за дорученням короля проводив переговори з П. Дорошенком, звітував до Варшави: «...ці люди (українці. – Т.Ч.) не хлопи, але народ самостійний». Очевидно, саме тому підрозділи польської армії ще перед походом П. Дорошенка на Лівобережжя підступно напали на Паволоцький і Кальницький полки, й тим самим порушивши умови Підгаєцького перемир'я 1667 р.

У червні 1668 р. коронна армія розпочала наступ на Брацлавщину й Київщину. Це спричинило до відтягнення основних сил Дорошенка з Лівобережжя – наприкінці липня він уже був у Чигирині. «Поляки, забувши боязнь Бога й одклавши на бік пакти (Підгаєцькі. – Т.Ч.), починають наступати з військовою потугою на Україну», – описував складне міжнародне положення козацької України сам

гетьман у листі до господаря Молдавського князівства.

Залишаючи лівобережне Задніпров'я, П. Дорошенко призначив там наказним гетьманом миргородського полковника Дем'яна Ігнатовича-Многогрішного. Призначений 8 червня 1668 р. Дорошенком гетьманом над «сіверськими» полками, він наступного року під тиском російських військ скликав на Лівобережжі Генеральну раду, де й був обраний правителем лівобережної частини Українського гетьманства та склав присягу московському цареві. Не виключено, що досвідчений Дорошенко залишив Ігнатовича-Многогрішного на Лівобережжі з далекосяжним планом. Розуміючи, що Москва не залишить у спокої Лівобережжя, а «сіверському» гетьманові все одно доведеться визнати московську протекцію, з огляду не лише на військову силу росіян, а й статті Андрусівського перемир'я, Дорошенко дозволив своєму ставленику стати підданим царя. Очевидно, що ним було передбачено укладення Д. Ігнатовичем-Многогрішним українсько-російського договору, який би забезпечував широку державну автономію лівобережної частини Українського гетьманства й «денонсував» положення аж занадто колабораційного Московського договору 1665 р. Брюховецького з Алексеєм Михайловичем. Після цього, зважаючи на попередню домовленість (інша справа, що Ігнатович-Многогрішний у силу об'єктивних та суб'єктивних причин на деякий час відійшов від такого плану й навіть воював зі своїм колишнім патроном), обидва гетьмани, за сприятливої зміни міжнародної ситуації, мали б об'єднати обидві частини України. Цей задум підтверджують

як подальший розвиток подій на «обох берегах» Дніпра, так і окремі документальні свідчення.

Окрім П. Дорошенка та «промосковського» гетьмана Д. Ігнатовича-Многогрішного на українських землях з'являється ще один опозиційний володар булави – гетьман Петро Суховій (Суховієнко). Його восени 1668 р. обрала рада Запорозької Січі від свого імени, а також декількох правобережних і лівобережних полків. Слід відзначити, що підтримка «городових» козаків стала можливою лише з огляду на присутність в Україні майже стотисячної орди кримського хана Аділ-Герая. Щоб зрозуміти причини, якими керувалися турецько-татарські провідники, відмовляючи у своїй протекції Дорошенкові й наставляючи на гетьманство іншу кандидатуру, наведемо рядки листа калги-солтана Крим-Герая до коронного гетьмана Корони Польської Д. Вишневецького від 23 листопада 1668 р.: «...Ми, бачачи шалберство (непостійність. – Т.Ч.) Дорошенкове, вчинили так: писаря, який із Запорожжя з військом Запорозьким зі мною вийшов, прийняли ми його за приятеля і гетьмана Петра Суховія; про що просимо і бажаємо, щоб ти, не слухаючи Дорошенкових приповідних листів, проти присяги підгаєцької зі мною був і на Україну не наступав».

З початком 1669 р. Суховієнко разом з вірними йому полками і татарськими загонами переправився з Лівобережної України на Правобережжя, де намагався захопити столицю козацької держави і резиденцію гетьмана П. Дорошенка – Чигирин. Однак незабаром П. Суховієнко зазнав від нього поразки, але не збирався здаватися на милість переможцеві. Наприкінці червня у результаті військових дій та

дипломатичних заходів на бік Суховієнка перейшли Корсунський, Уманський, Кальницький і Тарговицький полки. Невдовзі, внаслідок битви під Смілою до нього прилучилися частини Білоцерківського й Паволоцького полків. На допомогу Суховієнкові прибула й багатотисячна кримська орда. У липні відбувся бій під Чигирином. Незважаючи на те, що багато козаків-дорошенківців загинуло, татари разом з полками Суховієнка так і не змогли здобути столицю козацької України.

23 липня 1669 р. відбулася рада частини козацьких полків Правобережної України, на якій П. Суховієнкові запропонували відмовитися від гетьманства на користь чергового претендента на булаву гетьмана Михайла Ханенка, якого підтримувала Польща. Зважаючи на конфлікт з татарами, що вже відмовилися від допомоги Суховієнку, той погодився підтримати новообраного на раді Ханенка.

На початку осені 1669 р. ханенківці відвоювали у прихильників П. Дорошенка Торговицю, Звенигородку й Тарасівку та оточили його в Стеблеві. Той зі своїми сподвижниками був змушений оборонятися в місті. Починаючи з 25 жовтня, підрозділи М. Ханенка (куди входили Уманський, Кальницький, Паволоцький та інші полки) атакували Стеблів і вже майже добилися перемоги, коли на допомогу обложеним надійшли підрозділи кошового отамана Запорозької Січі Івана Сірка, канівського полковника Якова Лизогуба, полковника Григорія Дорошенка й загони Білгородської орди. Внаслідок цього ситуація кардинально змінилася і 29 жовтня 1669 р. підрозділи М. Ханенка були вщент розбиті об'єднаними силами дорошенківців та його союзників.

З часом П. Дорошенко за підтримки Османської імперії зумів побороти своїх противників та опанувати політичну ситуацію на Правобережжі.

Від першого року гетьманування П. Дорошенка не полишала думка про об'єднання з Лівобережною Україною. У цьому його підтримувала й більшість старшин. Ще 27 січня 1670 р., напередодні чергового підтвердження Андрусівського перемир'я урядами Москви та Варшави, наказний гетьман Яків Лизогуб, лубенський полковник Григорій Гамалія, наказний чернігівський полковник Іван Пригара, полковники кількох «охотницьких» полків – Михайло Раєвський, Іван Вербицький та Іван Шульга зверталися до сотників, городових отаманів та населення лівобережних полків із закликом підтримати гетьмана П. Дорошенка, який

«милістю Божою і своїм щирим старанням привів було всіх українських людей по обох боках Дніпра і Військо Запорозьке до повного бажаного братерства й одности».

Урядова старшина пропонувала дієвий вихід у відповідь на розподільчі договори Варшави та Москви:

«Нехай собі цар московський і король польський, яко християнські монархи, будуть собі здорові. Але нам з вами для чого між собою різнитися? Коли вони, яко монархи між собою про заспокоєння своїх держав умовляються, то й нам треба не різнитись, усім вкупі про свої вольності і про заспокоєння отчизни нашої України радитися (виділ. – Авт.)».

Крім заходів, спрямованих на опанування загальноукраїнською внутрішньополітичною ситуацією

(очевидно, що листи від імени згаданих вище старшин розсилалися по Лівобережній Україні не без відома самого гетьмана), П. Дорошенко здійснив корекцію своїх зовнішньополітичних задумів: якщо раніше, у другій половині 1667 р., він запрошував московські війська воювати проти Польщі, то тепер звернувся до великого коронного гетьмана Речі Посполитої з проханням надати йому підрозділи для військових операцій проти росіян.

19 лютого 1670 р. у листі до Я. Собеського Дорошенко пропонував йому участь у поході на Лівобережну Україну, де розміщувалися московські гарнізони. Окрім того, гетьман також прохав польського урядовця звернутися до свого короля, щоб той не затверджував Андрусівського перемир'я. У першій половині 1670-х років, згідно з дослідженнями польського історика М. Яворського, *Дорошенко* уособлював тенденцію до співеднання України з Річчю Посполитою, але на нових умовах, які визнавали б широку автономію гетьманства, забезпечували врахування релігійних, культурних і політичних прав українців.

Незважаючи на декларування, хоча й таємно від Речі Посполитої, визнання турецької протекції, П. Дорошенко й надалі продовжував іменувати себе «гетьманом його Королівської Милости Війська Запорозького». Політика українського гетьмана щодо нейтралізації Польщі шляхом запевнення її в підданстві на деякий час спрацювала. Свідченням цього стала підготовка королівського привілею про затвердження П. Дорошенка на гетьманстві в березні 1668 р. Хоча універсал польського монарха й був

вручений гетьману лише через рік (ймовірно, 9 травня 1669 р.), той факт, що він був занесений у Коронну Метрику ще 3 березня 1668 р. переконливо промовляв про вірно обрану Дорошенком традиційну козацьку тактику – «лякати короля султаном, а султана – королем».

У червні 1668 р. на старшинській раді Війська Запорозького урочисто зустріли турецького чауша Юсуп-пашу, якому українські урядовці повторили рішення січневої ради старшин про бажання бути в підданстві султана, а у вересні того ж року до Чигирини прибув Гачабаш-паша, який запевнив П. Дорошенка про прийняття козацької України під турецький протекторат. Але головні події, що засвідчували новий зовнішньополітичний поворот у намаганні українців зберегти власну державу під зверхністю котрогось із сусідніх монархів, розгорнулися 1669 р. У березні на Генеральній раді поблизу Корсуня було офіційно проголошено про «підданство салтану» на зразок залежності від Порти Волоського й Молдавського князівств. Невдовзі гетьман П. Дорошенко прийняв від нового сюзерена Мегмеда IV булаву, бунчук, кафтан і грамоту на підтвердження своїх владних повноважень.

Ще одним доказом того, що гетьманський уряд Дорошенка проводив політику баражування між Високою Портою і Польщею, стало висилання «пунктів» від Війська Запорозького на елекційний сейм у Варшаві, що відбувався протягом травня-липня 1669 р. (і це після березневої заяви про підданство султанові!). У них знову, в основному, повторювалися вимоги, які були направлені

П. Дорошенком на сейм 1666 р. й не були виконані поляками.

«Пункти» зачитали вже на коронаційному сеймі в жовтні 1669 р., коли на королівському троні Речі Посполитої був затверджений Міхал Корибут, який походив з українського (руського) роду Вишневецьких. На цьому сеймі були присутні послы від Дорошенка, колишній генеральний обозний І. Демиденко та писар Чигиринського полку С. Ковальський, що мали при собі інструкцію про те, як діяти і що говорити на сеймі. Вони зустрілися з новообраним королем і передали йому петицію від Українського гетьманства. Цікаво, що Міхал Корибут прийняв українців, незважаючи на оголошення раніше на останньому з сеймових засідань листа від сілістрійського паші Османської імперії про перехід Дорошенка під султанську протекцію. Крім того, у цей же час у Варшаві перебували послы від «альтернативного» гетьмана М. Ханенка, які також повідомили короля про «зраду» П. Дорошенка. Останній відразу ж після повернення своїх послів до Чигирини направив до польсько-литовського короля листа, в якому запевнив його, що не піддавався султанові. Це ще раз засвідчило бажання гетьмана не відмовлятися від сюзеренітету Корони Польської.

Одночасно з «паралельним» визнанням польської й турецької протекцій, що повинно було нейтралізувати коронні війська від вторгнення до козацької України й розірвати перемир'я між Польщею та Московією задля об'єднання Правобережжя і Лівобережжя, гетьман П. Дорошенко не забував і про московський напрямок у своїй зовнішній

політиці. Військові дії проти російських підрозділів на Лівобережжі не завадили йому розпочати традиційну козацьку дипломатію з московським царем, а саме обнадіювання царя щодо можливого переходу під його «високу руку». Тим самим передбачалося послабити військовий тиск з боку Московської держави та забезпечити Дорошенкові можливість стати повноправним гетьманом «обох сторін» Дніпра.

Початок відпрацювання проєкту майбутнього переходу під протекцію царя «Всієї Русі» припав на кінець 1668 р. У листопаді П. Дорошенко після переговорів з московським воєводою Києва П. Шереметьєвим відіслав до Києва писаря Н. Кононовича, який мав оголосити воєводі «статті», на яких гетьман погоджувався піддатися Алексею Михайловичу. Причиною різкої зміни політичного курсу стали військові невдачі Дорошенка у боротьбі з Суховієнком та підтримка того кримським ханом Аділ-Гереєм. Саме тому у 12-ти запропонованих «статтях» один з перших пунктів засвідчував бажання П. Дорошенка залучити московські війська для боротьби з татарами. Також козацький зверхник висловлював сподівання, що на польсько-литовський трон після смерти Яна II Казимежа буде кандидувати царевич Алексеї та прохав прислати до нього царського представника для укладення «великого» українсько-російського договору. Невдовзі до Чигирина прибула довірена особа царя, відомий дипломат В. Тяпкін. Йому й були оголошені «таємні пункти» (старшина не хотіла, щоб вони стали відомі широкому загалу з огляду на тогочасні антимосковські настрої в Україні), згідно з якими:

- цар мав вивести свої гарнізони з українських міст;
- зберігалася непорушність козацьких «прав і вольностей» та інших станів;
- гетьманом «обох сторін» Дніпра повинен бути П. Дорошенко;
- з українців не мали стягувати податків на користь царя;
- лівобережний гетьман Брюховецький має віддати свою булаву Дорошенкові тощо.

За підрахунками вчених, лише протягом 1667 – першої половини 1668 р. у Чигирині побувало вісім посольств з Москви.

Протягом 1669 р., в якому Дорошенко, визнаючи королівську, набув і султанську протекцію, український гетьман також неодноразово заявив, що його «сердечною мрією» було об'єднання всієї України під зверхністю московського монарха. У силу різних причин, найголовнішою серед яких було російсько-польське примирення, ця «мрія» (яка, на нашу думку, лише декларувалася заради складних дипломатичних комбінацій гетьмана, кінцевою метою яких було унезалежнення своєї влади) так і не здійснилася. Коли у червні 1673 р. до гетьманської резиденції прибув царський посланник Полховський з місією агітувати П. Дорошенка щодо підданства Москві, то гетьман відповів московському дипломату, що цар у свій час не прийняв його до себе, а тому зараз хай не гнівається щодо його турецького підданства. Окрім того, гетьман висловлював занепокоєння політикою Московської держави, яка була направлена на поглиблення мирних стосунків з Річчю Посполитою.

«...Невідомо, для чого це цар робить, чи не хочуть вони вдвох з польським королем мене зловити і звести мене з світу? Про своє життя мені байдуже, але чи буде від того краще цареві?», – говорив Дорошенко.

Він заявляв Полховському, що лише тоді прийме царську протекцію, коли московський монарх присягне йому дотримуватися укладеного між ними договору про охорону «вольностей» України та її станів. Лише у цьому разі, а також за умови дотримання таємности українсько-російських переговорів, продовжував гетьман, він може позбутися зверхности Мегмеда IV.

Між царем і гетьманом планувалося встановити зв'язки васально-ленного типу, але з певною специфікою, яка полягала у сплаті податків безпосередньо до Москви, а не через залежного господаря. На додаток Дорошенко висловлював згоду в разі потреби здати гетьманські клейноди «якщо знайдеться хтось, кращий за мене, хто би й царя не підвів, і себе з Україною не загубив». Власне ці його слова і були втілені у життя через три роки, коли П. Дорошенко передав до Москви турецькі санджаки, тим самим намагаючись забезпечити єдність козацької України під владою гетьмана Івана Самойловича.

Але перед тим Дорошенко ще раз хотів домовитися з Польщею щодо умов підлеглости королеві. На весняний сейм 1670 р. він вислав своїх представників С. Білоцерківського і П. Смардовського. Українські послы мали отримати відповідь на «супліку» Війська Запорозького на сейм 1669 р. (адже послів, що поверталися з того сейму було вбито загоном польського шляхтича Карвовського, який, очевидно, й знищив відповідні документи), а також довідатися

Похід козацької піхоти. Картина невідомого художника з Музею Війська Польського у Варшаві. XVIII ст.

про час і місце проведення польсько-української мирної комісії з вироблення окремої угоди та запропонувати якнайшвидше її проведення. Окрім того, вони мали отримати королівську резолюцію

у справі приналежності Лівобережної України: чи мав Дорошенко її й далі «відвойовувати у Москви, чи покинути останній на поталу?»

Зацікавленість української сторони у швидкому проведенні спільного мирного з'їзду з поляками була продиктована нічим іншим як бажанням турків поміняти Дорошенка на гетьманстві на користь слабшого поступливішого політика, якого вони бачили в особі Ю. Хмельницького. Отже, у травні 1670 р. Дорошенко вислав на комісію (місцем її проведення було визначено старовинне волинське місто Острог) козацьких представників на чолі з М. Вуяхевичем. Вони мали донести до польських комісарів під керівництвом чернігівського воєводи С. Бенєвського наступні вимоги гетьмана та «всього Війська Запорозького»:

- гетьманська влада має поширюватися на Київське та Брацлавське воєводства, до яких повинні були прилучитися частини Полісся (Пінський, Мозирський і Річицький повіти), Волинського («по Горинь») та Подільського («по Меджибіж») воєводств;
- на території Українського гетьманства заборонялися «королівщини», польська шляхта не мала права там не лише проживати, але й мати землі та маєтності;
- всілякі урядові посади, включно з сенаторськими у Київському воєводстві повинні належати лише православної шляхті, а у Брацлавському і Чернігівським воєводствах поперемінно мали урядувати католики і православні;
- коронне військо могло перебувати в Україні лише за викликом гетьмана;
- козаки мали вільно пересуватися в межах цілої Речі Посполитої без сплати мита;

- визнати «вольності» православних і скасувати унію на українських землях;
- православні єпископати в Луцьку, Львові, Перемишлі та Холмі мали підлягати владі київського митрополита;
- православна віра та українська мова повинна була визнаватися як в церквах, так і в трибуналах, судах та сеймах;
- заснування другої Академії в Києві на правах з Краківською та скасування єзуїтських навчальних закладів в Україні;
- повернення православної церкві відібраної уніятами власності й дозвіл участі у вальному сеймі Речі Посполитої митрополита і п'яти православних єпископів.

Запропонований проєкт програми українсько-польського примирення переконливо засвідчив чергову спробу П. Дорошенка унезалежнитися від коронної влади. Але сподіванням Дорошенка так і не вдалося здійснитися, зважаючи на колабораційну політику його супротивника М. Ханенка, який 2 вересня 1670 р. підписав свій варіант угоди з Річчю Посполитою. Острозька (Ханенкова) угода в основному повторювала положення Слободищенського трактату Ю. Хмельницького з Яном II Казимежем і набагато поступалася проєкту Дорошенка саме у визначенні політико-правового статусу України. Недарма П. Дорошенко після прибуття його послів з тогорічного варшавського сейму (де спеціальною постановою-конституцією були затверджені домовленості з Ханенком, а Дорошенка визнано «зрадником» Речі Посполитої) відразу ж скликав старшинську раду і за її результатами заявив

королівському послу, львівському єпископу Й. Шумлянському, що

«коли король і Річ Посполита дозволяють собі з нами такі жарти, то мусить пролитися християнська кров... вже посилаємо по Орду. Не тільки Турчина, але й самий Ахерон подвигнемо на Польщу!».

Гетьман просив повідомити королю Міхалові Корибуту, що з 1667 р. він вірно дотримувався Підгаєцького перемир'я, а його турецьке підданство було ні чим іншим, як хитрою дипломатичною грою задля збереження України від татарських набігів.

Щоб остаточно «налякати короля султаном», 1 грудня 1670 р. старшинська рада остаточно ухвалила визнати протекцію Мегмеда IV. Окрім того, Дорошенко виконав свою погрозу й послав до Бахчисараю брацлавського полковника Лисицю із завданням прохати кримського хана про надання військової допомоги проти Польщі. З аналогічним завданням до Стамбула відправили паволоцького полковника Яроша. Обурений відмовою укласти з ним договір, у листі до Я. Собеського від 7 грудня 1670 р. Дорошенко доволі різко вказував на невиконання поляками Підгаєцького перемир'я. «Все це не дає нам тішитися з королівської ласки і нахилити Україну, зовсім прихильну до миру, до підданства Вашій Королівській Милості», – писав Дорошенко, роблячи висновок, що польський король не хоче мати його за гетьмана, а тому він змушений шукати іншої протекції, яка б давала «одному війську одного гетьмана».

У лютому 1671 р. після завершення Генеральної ради в Корсуні до короля Речі Посполитої

звернулися полковники: чигиринський – Я. Корицький, канівський – М. Павлович, білоцерківський – С. Бутенко, паволоцький – Г. Гамалія, кальницький – Г. Коваленко, тарговицький – С. Щербина, уманський – Г. Білогруд, корсунський – Ф. Кандиба. Кожен з них особисто відправив листа (текст усіх листів був майже ідентичний) до монарха про підтримку політичного курсу П. Дорошенка та образами на непоступливість польської сторони – «...Адже тоді (перед 1648 р. – Т.Ч.) не тільки гетьман чи полковник, але й найменший староста та ревізор був поляк, через що Військо терпіло всілякі утиски й мусіло з такого ярма визволитись. **Вже двадцять років, як не можна згасити тої пожежі.** Звольте, Ваша Королівська Милість, виявити нам свою панську ласку і не стримуйся, благаємо, в задоволенні всіх наших потреб (виділ. – Авт.)».

Щоб приспати пильність польської сторони, український гетьман і далі листувався з королем Міхалом Корибутом та великим коронним гетьманом Я. Собеським. У кінці березня 1671 р. Дорошенко знову вислав до Варшави пропозиції примирення (вони повторювали його Острозький проєкт), тим самим востаннє пропонуючи Речі Посполитій прийняти їх перед загрозою оголошення війни. Отримавши чергову відмову, гетьман у липні за сприяння татарсько-турецьких сил розпочав облогу Білої Церкви. Натомість на територію правобережної частини козацької України вступила польська армія на чолі з коронним гетьманом Собеським, яка, підсилена полками М. Ханенка й І. Сірка, до кінця року опанувала Брацлавом, Могилевим, Баром, Меджибожем, Вінницею та іншими містами.

Незважаючи на нову польсько-українську війну, П. Дорошенко не полишав задумів укладення «грунтового трактату» з Річчю Посполитою, про що свідчив його лист до короля від 24 серпня 1671 р.

Окрім турецького, польського й московського напрямків забезпечення монаршої зверхности, П. Дорошенком відпрацьовувався й варіант підлеглости правителеві бранденбурзького курфюрства. Хоча, очевидно, це був знову лише тактичний хід задля тиску на Польщу і з метою отримання від неї більших «привілеїв і вольностей». Адже така підлеглисть передбачалася лише у випадку висунення Фридрихом I Вільгельмом своєї кандидатури під час чергових виборів польського короля. 28 березня 1671 р. гетьман направив до курфюрста листа, в якому, зокрема, викладав мотиви свого відходу від зверхности королів Польсько-Литовської держави:

«Бажаючи одначе, як цеї Батьківщини сини..., багато разів ми за цього ж небіжчика Хмельницького та за інших попередників наших укладали угоду за присягою самого Його Милости Короля польського й усіх духовних та світських сенаторів: але ніколи нам польські панове, вживаючи проти нас різних хитрощів, згаданих присяг не дотримували і скільки мали сили, старалися ім'я наше знищити (виділ. – *Авт.*)».

Вторгнення польської армії до України наблизило час безпосереднього втручання Османської імперії в боротьбу між Чигирином і Варшавою. Нарешті турецький султан відгукнувся на прохання П. Дорошенка й розпочав підготовку до великого походу проти Польщі на допомогу своєму українському підданому. Влітку 1672 р. майже 120-тисячна

турецька армія (до неї входили підрозділи багатьох османських васалів з Малої Азії, Балкан та Південно-Східної Європи) на чолі з самим султаном перейшла Дністер і оволоділа Поділлям.

Між Стамбулом, Варшавою та Москвою

У серпні 1672 р. гетьман П. Дорошенко мав авдієнцію у Мегмеда IV, під час якої султан дозволив йому брати участь у турецько-польських переговорах. Українські представники були постійно присутні під час підготовки договору між Стамбулом і Варшавою в Бучачі – «перед кожної сесією бували у каймакана (керівника турецьких дипломатів. – Т.Ч.)». Вимоги гетьмана Дорошенка до Речі Посполитої, які він оголосив туркам, були такі:

- західні кордони Української держави окреслити по річках Лабунь і Горинь;
- віддати йому всі гармати, що знаходилися у польських фортецях і ту частину артилерії, які Руський воєвода забрав з Чигирина;
- щоб не було іншого митрополита та до юрисдикції Й. Тукальського належали б усі православні церкви в Польщі;
- щоб всі уніятські церкви були знищені, а ті, де були колись православні церкви, а нині перетворено на костьоли, – були віддані.

У листопаді 1672 р. український гетьман отримав грамоту-«нісан» від султана на підтвердження його прав щодо володіння Україною у статусі османського

підданого. Цією султанською грамотою закріплювалися положення Бучацького миру між Польщею і Туреччиною, укладеного в жовтні того ж року. Султан Мегмед IV також вручив П. Дорошенку золоті булаву і кафтан. Коштовний турецький одяг був вручений і тридцяти козацьким старшинам.

Слід відзначити, що положення Бучацького миру 1672 р., з одного боку, були певною дипломатичною перемогою П. Дорошенка (адже Річ Посполита вдруге у практиці міжнародних договорів відмовлялася від значної частини України на користь суперника та визнавала владу гетьмана), але з іншого – не виправдали його сподівань на допомогу султана у відвоюванні прав у Варшави та Москви на всю територію України.

Однак невдовзі виявилось, що Мегмед IV нічим не відрізнявся у своїй політиці щодо Українського гетьманства від інших володарів – польського короля і московського царя. Він оголосив провінцією Османської імперії («еялетом») Західне Поділля з центром у Кам'янці. Турецькі гарнізони ввійшли не лише до західноподільських міст, але й до східних – Брацлава й Кальника. Розпочалися релігійні утиски місцевого православного населення. І хоча після звернення Дорошенка до Мегмеда IV, останній у січні 1673 р. видав спеціальний диплом-«берат», в якому говорилося що «в містах і осадах Українського еялету, котрі знаходяться під його (П. Дорошенка. – Т.Ч.) владою, не сміє ніхто чинити утиски церквам», це не зняло напруги у відношенні українців до присутніх на їх землях турецьких військових та урядовців.

Відмова польського уряду від більшої частини Правобережної України, відкривала перед Лівобережжям

бережною Гетьманщиною і Московською державою можливість повернення її під свою владу. Москва, яка, «склавши руки», дивилась на розгром Польщі турками (хоча на основі Андрусівського і Московського договорів 1667 р., мала допомогти їй військами), вирішила, що за Бучацьким договором Польща зреклася своїх прав на Правобережну Україну, і тепер зусилля царських військ оволодіти цією територією не будуть порушувати Андрусівської угоди. Таким чином, Україна стала розчленованою вже між трьома монархічними державами.

Великим розчаруванням для гетьманського уряду стало вирішення спірної проблеми щодо приналежності до української чи турецької юрисдикції міста Могилева. Не здійснювалася й найголовніша мета П. Дорошенка – об'єднатися з Лівобережною Україною. Адже плани Порти здійснити похід на Київ так і залишилися на папері, не вирішувалося питання щодо надання султаном військової допомоги для підкорення «задніпровської» території Українського гетьманства. Сподвижники П. Дорошенка свідчили, що він і «сам лютує, що піддався турчинові». В Україні, зокрема на волинських землях, поширилися чутки про те, що гетьман хоче відмовитися від зверхності султана.

Невдоволення султанським протекторатом висловили правобережні козаки на Генеральній раді у червні 1673 р. під Росавою. Уманський полк та й самі жителі Умані, висловлюючи протест проти «обусурманення» Дорошенка, знову відійшли під владу його противника М. Ханенка, який значно активізував свої дії. Окремі правобережні полковники робили спроби перейти на Лівобережжя під «високу

руку» царя. Все це змусило Дорошенка продовжити переговортний процес з представниками Речі Посполитої й вимагати від них примирення на основі положень Гадяцької угоди 1658 р. Та навіть під загрозою наступу багатотисячної султанської армії провідні політики Речі Посполитої не йшли ні на які поступки українському гетьманові.

З початком 1674 р. у Дорошенка виникла нова проблема у зв'язку з наступом на Правобережну Україну війська лівобережного гетьмана І. Самойловича, який спільно з москвинами хотів відвоювати її для себе. Правобережний гетьманський уряд знову звернувся з проханням про допомогу одночасно і до султана і до короля, які на той час перебували у стані війни між собою. Це ще раз переконливо засвідчувало, що Дорошенко не надавав переваги тій чи іншій протекції, а лише хотів використати їх задля збереження своєї влади над Україною.

Черговий прихід Мегмеда IV на Правобережжя у серпні 1674 р. закінчився відступом сил Самойловича і Ромодановського та відновленням гетьманського управління Дорошенка над більшою частиною правобережних земель. 5 вересня гетьман мав прийом у султанському шатрі поблизу Умані. Тут Мегмед IV вручив йому на знак своєї приязні кафтан, оксамитову соболіну шапку, кілька породистих коней, а також (вже вдруге!) золоту булаву. Отже, П. Дорошенко й надалі погоджувався бути володарем частини України від імени султана Османської імперії.

Невдовзі турки покинули Україну, натомість на її землі черговий наступ здійснило багатотисячне коронне військо на чолі з новопроголошеним королем Речі Посполитої, колишнім великим коронним

гетьманом Я. Собеським, яке відвоювало в Дорошенка Могилів, Брацлав та інші міста Правобережної України.

Зважаючи на військові успіхи поляків, гетьман у грудні 1674 р. вислав до королівської резиденції своїх послів, які мали просити Яна III Собеського призначити комісарів для проведення польсько-української комісії з укладення спільної угоди. Як не дивно, але король відразу ж відгукнувся на пропозиції Дорошенка й вислав до Чигирин своїх представників – згадуваного вже єпископа Й. Шумлянського та полковника королівської гвардії С. Морштина. Вони мали отримати від гетьмана чіткі й остаточні запевнення в тому, що він назавжди відмовляється від турецької протекції, адже у Варшаві ходили чутки про піддання Дорошенка королеві лише на період зими, після чого він знову, як гадалося, повернеться до зверхності султана. Ці чутки мали правдиву основу, адже про всі свої зносини з королем та його послами гетьман повідомляв до Стамбулу.

Отримавши звістку про те, що Ян III Собеський, незважаючи на початок мирних переговорів, готується до походу на Чигирин, Дорошенко вирішив відмовитися від укладення двохсторонньої угоди з Річчю Посполитою і висунув концепцію скликання тристоронньої комісії між польським королем, турецьким султаном і кримським ханом, яка б оголошувала гетьмана князем України під подвійною протекцією Туреччини і Польщі. Українське гетьманство мало виступати у цьому переговорному процесі посередником між двома монархами.

Як свідчили відомості зі Львова від невідомого дописувача в королівську концелярію за липень

1675 р., турецька протекція (до речі, як і будь-яка інша) була необхідна Дорошенкові лише для того, щоб «мати для себе удільне князівство». У королівській канцелярії у той час, хоч і жартома, називали українського гетьмана не інакше, як «напівкнязем». Власне цей жартівливий титул якнайкраще підходив П. Дорошенкові з огляду на те, що він був фактично справжнім господарем частини України, але не мав на неї династичних прав.

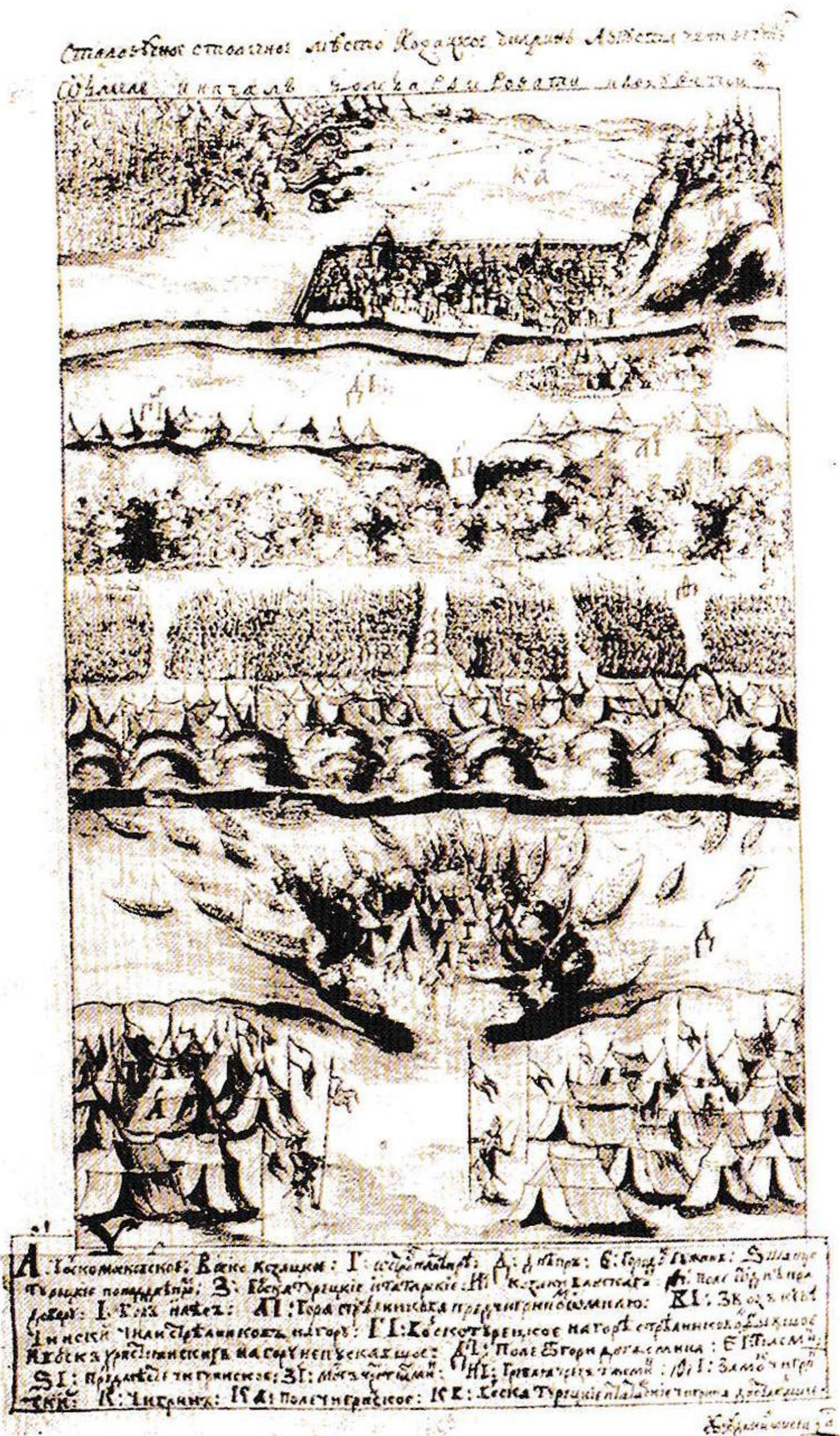
У лютому 1675 р. гетьман вислав до Варшави так звані Чигиринські пункти, які, в основному, опиралися на положення Гадяцької угоди. Згідно з ними, український гетьман мав перебувати на таких самих правах, як і Великий литовський князь у межах польсько-литовсько-української федерації. Але вже вкотре ці домагання були відхилені королівським урядом. «Нічого не було сказано в листах Вашої Королівської Милості, яким способом мала бути вчинена згода між мною і королем», – писав 25 березня П. Дорошенко до Яна III Собеського, жалкуючи, що до того часу не було укладено українсько-польської угоди. В той же час гетьман посилав до султана Мегмеда IV посольство на чолі з генеральним писарем М. Вуяхевичем і полковником Г. Гамалією. Ті мали просити у султана допомоги для походу на Лівобережжя й підтвердження султаном гетьманських повноважень Дорошенка.

28 березня 1675 р. османський монарх видав спеціальний універсал до «володаря-обранця Християнської нації і трьох частин козацтва», в якому наголошувалося на тому, що у відповідь на прохання українських дипломатів султан «приймає це звернення за умови, що він (Дорошенко. – Т.Ч.)

справедливо служитиме згідно з наказом, виданим мною. Чесно дотримуватиме своїх слів протягом того часу, який він вирішив перебувати під нашим протекторатом». Мегмедом IV підтверджувалися попередні васальні зобов'язання Українського гетьманства щодо надання своєму сюзеренові у разі потреби необхідної кількості війська. У цьому фермані нічого не говорилося про грошову данину.

Невдовзі війська Османської імперії та Кримського ханства прийшли на Правобережжя, але їхні дії спричинили лише до руйнації й так вже знекровленого довголітніми війнами краю та сприяли падінню авторитету гетьманської влади П. Дорошенка серед мешканців Брацлавщини та Південної Київщини. Це розумів і сам гетьман, який неодноразово висловлював своє невдоволення турецьким і татарським воєначальникам. «Неслухняність» українського правителя вже довго непокоїла Високий Диван і ханський уряд, які бажали зміни сильного гетьмана на більш податливого козацького провідника. Власне, влітку 1675 р. завершилися відносини Чигирини зі Стамбулом, що було спричинене взаємною недовірою обох сторін.

10 жовтня 1675 р. гетьман Дорошенко склав присягу на вірність московському цареві, особу якого представляв кошовий отаман Запорозької Січі І. Сірко, а українське посольство у Москві просило Алексея Михайловича про збереження за Дорошенком гетьманської посади. Але протягом першої половини 1676 р. правобережний володар знову надсилав листи до Стамбула із запевненням своєї вірності та проханням про надання військової допомоги проти

Столиця козацької України м. Чигирин, 1678 р.
 Малюнок з літопису С. Величка. Початок XVIII ст.

Польщі. Отже, як бачимо, наприкінці свого правління український гетьман визнавав одночасну протекцію вже від трьох монархів – польського короля, турецького султана і московського царя. Але під натиском переважаючих військ царя і лівобережного гетьмана у вересні 1676 р. П. Дорошенко був

вимушений відмовитися від булави на користь ліво-бережного гетьмана Івана Самойловича.

Під час свого гетьманування Петро Дорошенко виявив себе як державний діяч, який дбав про єдність України, цілісність української території, права рідної мови та поширення національної освіти. Він особливо турбувався про охорону традиційної для українців православної віри, забезпечуючи при цьому захист церков і монастирів.

Ще на початку свого правління, 29 березня 1667 р., гетьман підписав спеціального універсала про «охорону всього духовного стану» України. Тривалий час П. Дорошенко добивався звільнення з польського полону київського православного митрополита Йосипа Тукальського, а потім всіляко підтримував його діяльність. Гетьман давав особисті кошти на церкву св. Петра і Павла у Чигирині та інших храмів. На сьогодні відомо декілька десятків універсалів П. Дорошенка, якими він брав «під гетьманську протекцію» такі величні старовинні православні святині як: Флорівський та Видубицький монастирі у Києві, Георгієвський (Лебединський) монастир на Сумщині, Пустинно-Миколаївський та Пивський монастирі на Київщині, Густинський (Прилуцький), Батуринський (жіночий), Петропавлівський (Глухівський) монастирі на Чернігівщині, Хрестовозвиженський (Полтавський) та Мгарський (Лубенський) монастирі на Полтавщині, Терехтемирівський, Лисянський та Канівський монастирі на Черкащині та інші храми.

Після складення булави восени 1676 р. Дорошенко якийсь час проживав під домашнім арештом у містечку Сосниця на Чернігівщині. Потім на вимогу

воєвудою у російському містечку Хлинов (нині м. В'ятка), після чого отримав у власність невеличке село Ярополче (Єрополче). Понад два десятиліття український гетьман поневірявся на чужині. Забутий на батьківщині й не потрібний Батурину та Москві, Петро Дорошенко помер 9 листопада 1698 р.

Пам'ять про Дорошенка

Йдонині у селі Ярополець Московської області (Російська Федерація), за 15 км від районного містечка Волоколамська зберігається могила Петра Дорошенка. Очевидно, що третьою дружиною гетьмана Агафією Єропкіною близько 1700 р. тут була встановлена пам'ятна плита. Вже на початку XVIII ст. на місці його поховання спорудили дерев'яну (очевидно, за ініціативи відомого церковного діяча Дмитра Ростовського-Туптала), а потім і кам'яну каплицю-склеп, яку неодноразово перебудовували.

У 1830 р. історик Дмитро Бантиш-Каменський в «Історії Малої Росії» вмістив малюнок могили, зроблений художником Яковом Аргуновим ще 1824 р. У верхній частині цього зображення знаходиться надмогильна плита, захищена дерев'яним дахом, що тримається на чотирьох цегляних стовпцях. Окремо на малюнку відтворювався напис на плиті:

«Лета 7206 (1698 р. – Т.Ч.) Ноября в 9 день преставился раб Божий Гетман Войська Запороского Петро Дорофеев Дорошенко, а поживе от рожества своего 71 год и положен бисть на сем месте».

У 1848 р. каплиця була перебудована і в такому вигляді проіснувала аж до 1953 р., коли її знесли з огляду на аварійний стан. Також відомо, що напочатку ХХ ст. у розкішному парку графів Чернишових в Ярополчому знаходилося погруддя Петра Дорошенка роботи німецького скульптора О. Тріппеля.

Сьогодні місце поховання визначного державного діяча України упорядковане за ініціативи подвижників з Товариства української культури «Славутич» у Москві Павла Поповича, Миколи Шекіра, Бориса Козаренка, Миколи Зозулі, Івана Шишова, Василя Антоніва, Василя Думи та інших небайдужих до свого коріння українських росіян.

На відзначення 300-річчя з дня смерти гетьмана у 1998 р. поблизу кам'яної плити встановили 4-метровий дубовий хрест, виконаний народним художником України Миколою Теліженком.

У 2000 році місцевою владою нарешті була відновлена кам'яна каплиця, на якій помістили дошку з написом російською мовою:

«Часовня над могилой Гетмана Украны* П.Д. Дорошенко. 1627–1698. Охраняется Государством».

Краєзнавцем Антоніною Кожем'яко за рахунок особистих коштів було відреставровано погруддя гетьмана України, яке нині знаходиться у Народному музеї с. Ярополця.

Історичні пам'ятки, пов'язані з життям і діяльністю П. Дорошенка, окрім Росії, звичайно збереглися

*Саме таке прочитання нашої держави надibuємо на цій дошці?! – Т.Ч.

Відновлена каплиця П. Дорошенка та меморіальна дошка на ній в с. Ярополець Московської обл. Фото М. Шекіра. 2000 р.

і в Україні. В районному містечку Чигирині на Черкащині, де народився та довгий час урядовав гетьман, до цього часу збереглися залишки фундованої ним церкви св. Петра і Павла, а також частини

укріплення місцевої фортеці, яку в народі й сьогодні називають «баштою Дорошенка». Зараз вони відбудовуються за старовинними малюнками та кресленнями. На сьогодні видається можливим віднайдення місця розташування будинку П. Дорошенка у місті Прилуках на Чернігівщині, адже відомо, що під час перебування його на посаді полковника Прилуцького полку в другій половині 1650-х років його двір знаходився «на ринку, проти Пречистенської церкви».

Петро Дорошенко був тричі одружений. Мав трьох синів – Олександра, Олексія й Петра й дві доньки Катерину і Марію. Всі вони мали велике потомство, яке з часом поєдналося родинними зв'язками з відомими дворянськими фаміліями Російської імперії – Чернишових, Загряжських, Гончарових та інших. Найбільш знаною серед російських потомків українського гетьмана стала завдяки своєму відомому чоловікові – поету Александру Пушкіну – Наталія Гончарова. До речі, в поемі «Полтава» поет так писав про далекого родича своєї коханої дружини:

Когда бы старый Дорошенко,
Иль Самойлович молодой,
Иль наш Палей, иль Гордиенко
Владели силой войсковою;
Тогда б в снегах чужбины дальней
Не погибали казаки...

Одним з нащадків гетьмана був відомий державний діяч доби Української революції 1917–1921 рр., видатний історик Дмитро Дорошенко (роки життя: 1882–1951). Він належно вшанував пам'ять про свого

пращура, якому присвятив велику наукову монографію під назвою «Гетьман Петро Дорошенко. Огляд його життя та політичної діяльності». На жаль, ця ґрунтовна праця побачила світ лише після смерти вченого. У 1985 р. за сприяння Української Вільної академії наук її було надруковано в Нью-Йорку українською мовою .

Сучасники залишили окремі спогади про життя та діяльність П. Дорошенка, які, зокрема, засвідчували і його політичні устремління. Сам король Речі Посполитої Міхал Корибут, який так затято боровся з українським «сепаратизмом», змушений був визнати, що «Дорошенко... не бажає, щоб польська шляхта повернулася до своїх спадкових маєтків, а бажає, щоб Україна була незалежною під його верховним управлінням». У 1670 р. пропольськи налаштований правобережний гетьман М. Ханенко відзначав, що його політичний супротивник «виправляє собі вічне гетьманство» у сусідніх монархів та хоче володарювати на зразок господарів сусідніх Волоського і Молдавського князівств.

Ще у 1830 р. в Москві було опубліковано історичну повість невідомого автора, яка мала назву «Дорошенко». Одним з перших, хто створив художній образ П. Дорошенка, був Тарас Шевченко. Зокрема, український гетьман став одним з головних персонажів його поезії «Заступила чорна хмара» (1848). Поет називав Дорошенка «славним», а також «старим гетьманом», що, на нашу думку, засвідчувало не так вік гетьмана, адже йому у 1676 р. було лише 49 років, як його старовинне козацьке походження та довгі роки служби у Війську Запорозькому ще з часів Б. Хмельницького.

...Не боюсь я отамани
Та жаль України...
Не розсиплем вражу силу,
Не встану я знову!.. –

власне, у цих словах, які Шевченко вклав у вуста Дорошенка, відображалось прагнення гетьмана щодо звільнення України від іноземних поневолювачів. Також Т. Шевченко згадував про цього історичного діяча у російськомовній повісті «Наймичка» (1845), де називає його «неукротимым гетманом», що, очевидно, мало засвідчувати небажання Дорошенка протягом довгого часу підкорятися владі московського царя.

Збирач українських народних пісень, фольклорист і мовознавець Микола Гатцук у 1857 р. опублікував збірник, де умістив записану поширену на той час в Україні пісню-думу «Дорошенко – славний гетьман». У ній були й такі промовисті слова:

Згинув марне Дорошенко,
В Московії тліє,
Його ж слава гетьманская
Ніколи не згине!

У середині ХІХ ст. видатний історик Микола Костомаров охарактеризував Петра Дорошенка

- як «видатну людину», що була віддана «ідеї незалежності й самобутності своєї батьківщини».

Трохи згодом Володимир Антонович зробив висновки про те, що

- саме Дорошенко «вирізняється в ряду сучасних йому козацьких ватажків: не дрібний егоїзм, не стремління до наживи й особистої вигоди керує ним – він щиро турбується про благо вітчизни».

На початку ХХ ст. діяльність П. Дорошенка високо оцінив Михайло Грушевський:

- «Був він чоловік великого духа, душею і тілом відданий визволенню України, який вертався до старої гадки Хмельницького поставити Україну в незалежне і нейтральне становище між Москвою, Польщею і Туреччиною і запевнити їй повну свободу».

Висновки цих вітчизняних істориків й до цього часу підтверджуються багатьма сучасними дослідниками, зокрема, й зарубіжними.

Так, польський дослідник біографії гетьмана Ян Перденя зазначав, що

- Дорошенко був справжнім «патріотом козацької України», прагнув до її незалежності та постійно шукав можливості до її об'єднання «включно із руськими західними землями», тобто із Західною Україною.

Сучасний російський історик Григорій Санін стверджував, що

- «головною метою Дорошенка було досягнути гетьманства на обох берегах Дніпра і забезпечити по можливості більшу самостійність все одно під яким протекторатом – Польщі, Росії чи Туреччини».

«Богом даним гетьманом Петром» називали у народі Дорошенка вже за життя, віддаючи належне тим самим його великому вболіванню за долю свого краю. Протягом 1665–1676 рр. цей гетьман продовжував справу Богдана Хмельницького щодо утвердження Української козацької держави та був найбільш послідовним серед гетьманів у справі її об'єднання. Але внутрішній розбрат поряд із завойовницькою політикою могутніх сусідніх держав, які

посилали на українські землі багатотисячні армії, призвели до руйнації соборницьких планів одного з найвидатніших вітчизняних державних діячів другої половини XVII ст.

На жаль, треба відзначити, що провідники сучасної Української держави й до цього часу ще не спромоглися цілком усвідомити всю велич свого попередника – Петра Дорошенка та належним чином ушанувати пам'ять про нього. Сьогодні в Україні навіть відсутній пам'ятник гетьманові, який понад три століття тому боровся за її незалежність. Очевидно, що на право встановлення належного монументу на честь П. Дорошенка заслуговує не тільки містечко Чигирин на Черкащині, але й Прилуки на Чернігівщині, Богуслав на Київщині, й, безперечно, столичний Київ.

Тим часом, яскравим виявом народної шани цьому визначному державному діячеві, політику, дипломату, полководцеві та благодійнику Козацької доби нашої історії стали слова сповненої духом свободи й завзяття народної пісні:

Попереду Дорошенко
Веде своє військо,
Військо Запорізьке –
Хорошенько!

Сумарій

Петро Дорошенко, який походив із спадкового козацького роду, найактивніше виявив себе в роки Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст., став одним із соратників Богдана Хмельницького. 1658 р. в числі інших старшин підписав Гадяцький трактат з Польщею. У 1660 р. обійняв посаду Чигиринського, а в 1665 р. – Черкаського полковника. П. Дорошенко мав природній розум, здобув гарну освіту, добре знав історію та риторику, був чудовим оратором, володів польською, латинською, татарською та російською мовами. Це дало йому змогу успішно виконувати дипломатичні доручення, вести переговори з чужоземними володарями, очолювати полкове управління, а згодом – і гетьманський уряд в надзвичайно складних внутрішньо- й зовнішньополітичних обставинах.

18 серпня 1665 р. П. Дорошенка обрали гетьманом Правобережної України. Після довгих років громадянської війни він здійснив ряд важливих реформ, спрямованих на стабілізацію політичної й соціальної ситуації, на певний час об'єднав право- і лівобережні українські землі. Саме незалежна політика цього гетьмана не допустила до практичного виконання умов Андрусівського перемир'я 1667 р., згідно з яким Польща і Росія розділили козацьку державу. Задля виходу з-під влади Варшави й Москви гетьман уклав союз з Кримським ханатом та визнав протекторат Османської імперії.

На жаль, внутрішній розбрат та завойовницька політика могутніх сусідніх держав зруйнували політичні та військові плани П. Дорошенка, серед яких найголовнішим було возз'єднання українських земель під єдиною владою. У 1676 р. під тиском обставин він змушений був скласти булаву, а невдовзі, на вимогу царського уряду, його вислали до Московської держави. У засланні Дорошенко перебував понад два десятиліття і помер 9 листопада 1698 р. у російському селищі Ярополче.

Був видатним державним діячем свого часу та залишив велику епістолярну спадщину – листування з королями, султанами, царями, ханами, курфюрстами, князями, господарями, воєводами, – в якій наскрізною думкою проходила *ідея незалежності України, вільного життя свого народу*.

Summary

Petro Doroshenko was an ancestor of a hereditary cozack family. A very active participant of the National Liberation war of Ukrainian people in the mid-XVII century, he became one of Bohdan Khmelnytskyi's companions-in-arms. In 1658 together with other cozack senior officers P. Doroshenko signed the Hadyach Treaty with Poland. In 1660 he took up the position of Chyhyryn colonel, then in 1665 – that of Cherkasy colonel. P. Doroshenko was a man of great intellect and a brilliant orator. He received a good education: he was good at history and rhetoric; he had a good command of Polish, Latin, Tatar and Russian. All these skills enabled him to successfully carry out his diplomatic missions, to be

in correspondence with foreign rulers, command a regiment and later on run a hetman government in extremely difficult political circumstances – both domestic and international.

On 18 August, 1665 P. Doroshenko was elected hetman of the Left-bank Ukraine. After long years of the civil war he carried out a number of important reforms aimed at the stabilization of the political and social situation. For some time he managed to unite the Ukrainian territories on the left and right banks of the Dnipro. It was this independent policy of the hetman that would not enable the aggressors to implement the clauses of the Andrusiv truce of 1667, according to which Poland and Russia divided the Cozак State. In order to get rid of Moscow and Warsaw rule the hetman entered into an alliance with the Crimean khan and recognized the protectorate of the Ottoman Empire.

Unfortunately the internal factions and the military policy of the powerful neighbouring states frustrated P. Doroshenko's political and military plans of uniting the Ukrainian lands under one rule among which the uniting of the Ukrainian lands under one rule was the most important.

In 1676 due to certain circumstances he had to abdicate. Soon after that, at the demand of the tsar government he was exiled to the Moscow state. P. Doroshenko spent over two decades in exile and on 9 November, 1698 he died in the Russian settlement of Yaropolche.

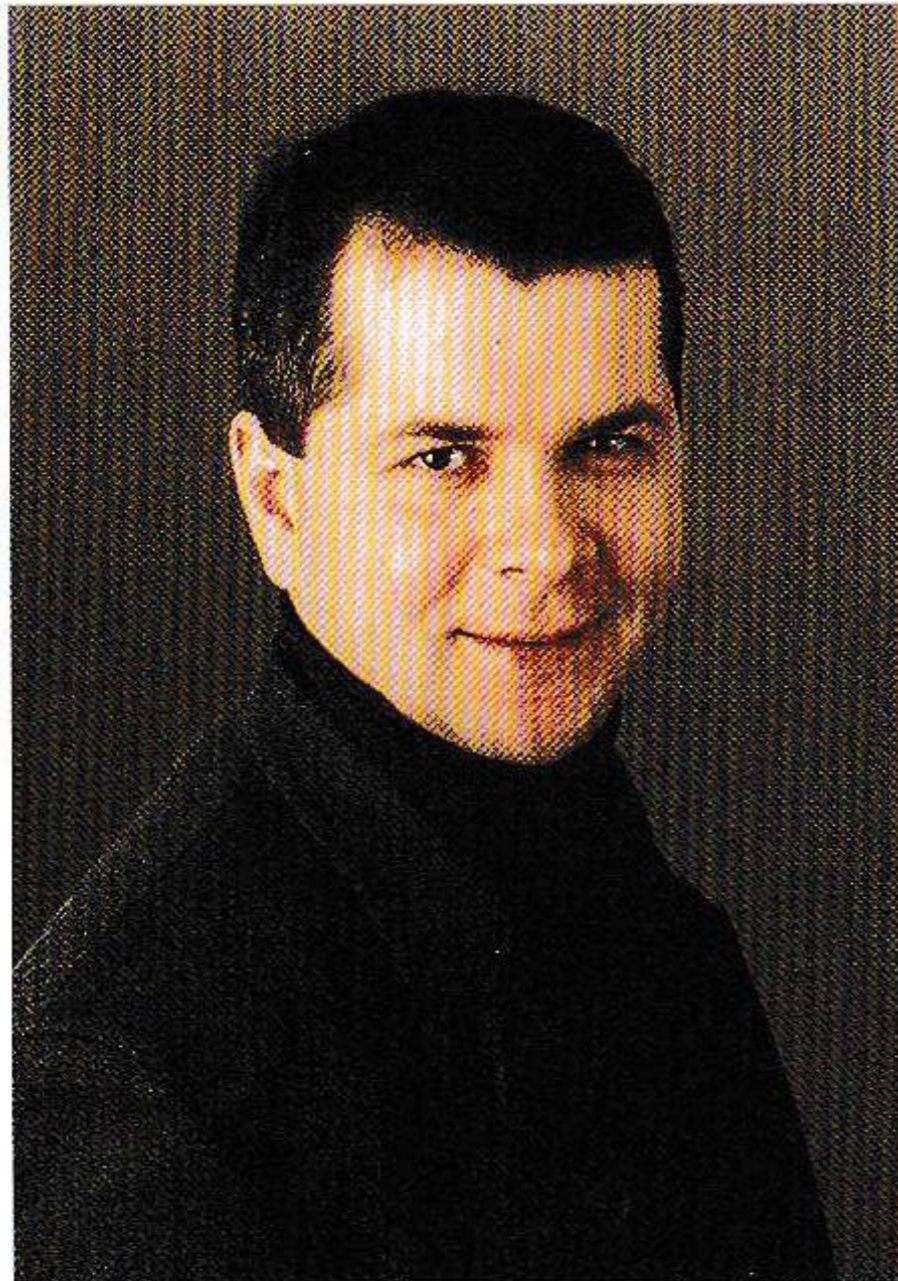
As a hetman Doroshenko was an outstanding statesman of his time leaving a rich epistolary heritage: correspondence with kings, sultans, tsars, khans, Electors, proprietors, governors of provinces in ancient Russia, – through which runs the *idea of Ukraine's independence and of the freedom of Ukrainian people.*

Література

1. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687) // Упоряд. І. Бутич, В. Ринсевич, І. Тесленко. – К.; Л., 2004.
2. Антонович А., Бец В. Исторические деятели Юго-Западной России в биографиях и портретах. – К., 1883.
3. Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко. Огляд його життя та політичної діяльності. – Нью-Йорк, 1985.
4. Крикун М. Між війною та радою. Козацтво Правобережної України в останній чверті XVII – на початку XVIII ст. – К., 2006.
5. Санин Г. Некоторые черты политики гетьмана П. Дорошенка // Українське козацтво: витоки, еволюція, спадщина. – Вип. 2. – К., 1993.
6. Смолій В. Петро Дорошенко // Історія України в особах. Козаччина. – К., 2000.
7. Степанков В. Петро Дорошенко // Володарі гетьманської булави: історичні портрети. – К., 1994.
8. Степанков В. Петро Дорошенко: шлях до булави // Україна в Центрально-Східній Європі. – Вип. 6. – К., 2006.
9. Шекір М. Петро Дорошенко після зречення гетьманства до сьогодні. – Тернопіль, 2001.
10. Чухліб Т. Гетьмани Правобережної України в історії Центрально-Східної Європи (1663–1713). – К., 2004.
11. Dorosénko D., Rypka J. Hejtman Petr Dorosenko a jeho turecka politika. – Praha, 1933.
12. Perdenia J. Hetman Piotr Doroszenko a Polska. – Kraków, 2000.

Зміст

Передмова	3
Від козака до полковника	4
Гетьман Правобережної України	11
Боротьба за об'єднання українських земель	22
Між Стамбулом, Варшавою та Москвою	40
Пам'ять про Дорошенка	50
Сумарій	58
Summary	59
Література	61

Про автора

Тарас Чухліб – кандидат історичних наук, директор Науково-дослідного інституту козацтва, провідний науковий працівник Інституту історії України НАН України, член Ради Українського козацтва при Президентові України.

Народився 20 серпня 1966 р. в с. Ольщаниця на Київщині. Закінчив історичний факультет Національного педагогічного університету ім. Михайла Драгоманова.

Наукові інтереси охоплюють проблеми вітчизняної історії XVI–XVIII ст., у тому числі минулого українського козацтва, міжнародних відносин і геополітичного становища Українського гетьманства, українсько-польських та українсько-російських стосунків цього часу.

Автор близько 150 наукових праць, серед яких монографії: «Гетьмани і монархи» (Київ; Нью-Йорк, 2003), «Переяслав 1654 р. та міжнародне утворення Українського гетьманату» (Київ, 2003), «Гетьмани Правобережної України в історії Центрально-Східної Європи. 1663–1713 рр.» (Київ, 2004) та ин.

Науково-популярне видання

Бібліотека української родини «Стозир'я»
Державні діячі. Дипломати. Військові діячі

Чухліб Тарас Васильович

Петро Дорошенко

Художнє оформлення *Я.М. Ревіної*

Оригінал-макет *Є.О. Ларіної*

Редактор *А.Л. Зінченко*

Коректор *Л.Є. Воронкова*

Комп'ютерна верстка *Є.О. Ларіної*

Корекція ілюстративного матеріалу *О.В. Попова, Є.О. Ларіної*

Підписано до друку 18.07.2007. Формат 64x90 1/16.

Папір крейдяний. Гарнітура «Palatino Linotype». Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 2,14.

Ум. фарбовідб. 17,12. Обл.-вид. арк. 2,47. Наклад 3000.

ТОВ «Атлант ЮЕМСі».

04119, Київ-119, вул. Дегтярівська, 32.

Тел.: (044) 537 5488, 537 5489.

Свідоцтво про реєстрацію № 1918 від 26.08.2004 р.

Друкарня «Літтон»

м. Київ, вул. Дегтярівська, 48